

BOTOND Ágnes

Petőfi Sándor: Világosságot
/verselemzés/

A vers 1847 márciusában keletkezett. A Hazánkban jelent meg először, az 1847. évfolyam 2. számában.

A Fándi Pál által "lirai monológnek" nevezett mű /Kisértetjárás Magyarországon, 2. köt. Magvető, 1972/ bonyolult filozófiai kérdéseket felvető gondolati költemény.

A vers pesszimista alaphangulata sok gondot okozott az irodalomtörténészeknek. Horváth János elsősorban alkotáslélektani szempontból közelítette meg a költeményt: "...bemutatja magát az erkölcsi nyugtalanság egy félelmetes, magával vivődő pillanatában, mikor életcél-idealizmusát a kételkedés kigyója kísérti meg /Világosságot!/ - Ez utóbbi költemények mutatják, hogy mennél bensőbben személyessé vált költészete, annál teljesebben jellemre tartozóvá, erkölcsi természetüvé kellett mélyülnie." /Tanulmányok, 1956./ Ezzel szemben Illyés Gyula Petőfijében /Bp. 1952/, a mű gondolati sikjét szinte elszakítja azok költői - bár itt a formai kötöttségeket a Petőfinél megszokottnál valóban fokozottabban elvető - megvalósulásától, amikor így ír: "A költeményt változtatás és döccenő nélkül lehet elejétől végig prózában idézni, a költői elemnél több benne a filozófiai elem, amelynek alapján Meltzl a verset Hamlet monológjához hasonlította, sőt annál is többre becsülte."

Fogadjuk el kiindulásként, hogy ez a vers lírai mű, költemény, melyet nem lehet elejétől végéig prózában idézni, s mely-

nek gondolati tartalmát igyekszünk majd azok költői megvalósulásában megvizsgálni. Illyés is problematikusnak tartja a vers hangulatát: "Eljő-e a kor / Melyet gátolnak a rosszak / S melyre a jók törekednek, / Az általános boldogság kora?". A költő nem felel a kérdésre - írja Illyés. A maga számára nem kellett rá felelnie. Merjük állítani, az egész egy rossz napján jutott csak eszébe."

Valóban tudna felelni a költő? Valóban egy rossz nap élményeinek művészi "lecsapódása" csak a vers? Valóban a "jellegzetes közérzetlira" egy megnyilvánulása lenne a vers, ahogy ezt Pándi írja?: "A sorjázó kérdések és kétségek határozzák meg a vers jellegét: a kijelentő és programadó versek közé ékelten /1847 márc: A nép nevében, Háboru volt...; - április: Az ítélet, A türelemről/ a "Világosságot!" a töprengő, kétségekkel vívódó Petőfi-lelket mutatja fel. Volt ilyen is; a változó külvilág /s benne a magánélet/ napfogyatkozásainak tükröződéseként. Révai József okkal állapította meg, hogy Petőfi "vissza-visszatérő költői elkomorulásai, pesszimista vagy melankólikus hangulatai szinte rendszeresen a megalkuvó és önző liberalizmussal való emberi vagy eszmei összeütközés után következnek be."

Valóban csak az "objektív helyzet gondjait alakítja át történelmi-filozófiai kétséggé"? Csak a ténylegesen sok keserőséget okozó gyalázkodások, a rossz kritikai fogadtatás, a bizonytalanság Julia vonatkozásában váltotta ki belőle a kétkedő hangulatot? Valóban: "Ezeknek az ellentmondásoknak a nehezen Petőfi gondolatilag már tuljuttott akkor, amikor megvilágosodott előtte a jogi és a valóságos egyenlőség különbsége, amikor a szólamak "népe" ellenében a forradalmian fenyegető nép nagyságát villantotta fel versében, ami-

kor a véres harc eredményét a minden elnyomástól, minden igazságtalanságtól mentes világszabadságban jelölte meg." /Pándi/? A kérdésekre adható negatív válasz-lehetőségeket valóban "tragikus abszurditásnak" látná a költő?

I.

A költemény 82 sora nincs szakaszokra tagolva. Gondolategyeségek, illetve szerkezet összefüggésében a következő módon tagolható a vers:

I./1. 1-8. sor: leiró, "természeti" képek, a költő lelki-állapotának, hangulatának tükröződése

2. 8-16. sor: a költő párbeszéde a megszemélyesített ésszel, a vers gondolati tartalmának indirekt megközelítése /mit nem kérdez a költő/

II./1.16-25. sor: az első elméleti kérdéscsoport

2.25-33. sor: a döntést befolyásolható érvek felsorakoztatása /gyakorlati-tapasztalati sík/

3.33-37. sor: összegezés gyakorlati-tapasztalati síkon

4.37-42. sor: }

5.42-46. sor: } újabb elméleti kérdések

6.46-50. sor: }

III./1.50-56. sor: hipotetikus válasz /a költő számára pozitív értéktartalommal/ a kérdésekre

2.56-61. sor: a költő óhajának kifejeződése, hogy a fenti válaszlehetőség valósuljon meg a gyakorlatban

III./3. 61-73. sor: hipotetikus válasz a kérdésekre /a költő számára negatív értéktartalommal/

4. 61-73. sor: a költő szorongása, rettegése, hogy a második /negatív/ válaszlehetőség felel meg a valóságnak

A költemény 27 mondatból áll. Ebből egyszerű mondat csak 5. A 22 összetett mondatból többszörösen összetett 13. A többszörösen összetett mondatok közül 10-ben alá-, fölé- és mellérendeltségi viszonyt is találunk. E 10 mondaton kívül 6 tisztán alárendelő és 6 tisztán mellérendelő összetételű mondat fordul elő a versben. A filozófiai mondanivalót tehát Petőfinél szokatlan bonyolultságu mondatok hordozzák. /A legegyszerűbb szerkezetűek a vers elején találhatóak, majd fokozatosan bonyolód-
nak a mondatszerkezetek./ A mondatok hosszúsága is érdekes megállapításokra ad lehetőséget. A legrövidebb mondat 2 szóból áll: "Irtóztató, irtóztató!". Ezt a mondatot viszont egy 49 szavas mondat előzi meg. /"De hátha úgy vagyunk..."/, mely egyben a vers leghosszabb mondata. /Utána sorrendben egy 25 szavas követi/. E két mondat alkotja tulajdonképpen a III/3-szerkezeti egységet. /61-73. sor./ Nem véletlen, hogy ez az a rész, ahol a költő leginkább szabad teret enged hömpölygő gondolatainak. Ugyanakkor első pillanatban meglepő, hogy az ezt megelőző 50-56. sorban /III./1./ pozitív, hipotetikus válasz/ a formai fegyelmet más szempontból veti el a költő. A gondolatok nem zárulnak le itt a sorvégen, hanem mind az öt sorban áthajlást találunk. A

81 sorvég közül egyébként 17 helyen találunk áthajlást. /A sorok 21 %-a; vö. Fónagy adatai: Adynál: 16,45 %, Juhász Gyulánál: 20,03 %, József Attilánál: 20,48 %, Tóth Árpádnál: 28,56 %, Szabó Lőrincnél: 37,51 %/. A 17 enjambementből tehát 5 ebben a III/1-es egységben található. Valószínűleg azért itt a legerősebb a sorok tördelése, mert a költőnek a válaszlehetőség megvalósulása iránti kételyét, bizonytalanságérzését tükrözi.

A mondatoknak a beszélő szándéka szerinti felosztását elvégezve a következő arányt találjuk:

kijelentő mondat: 12 /44 %/

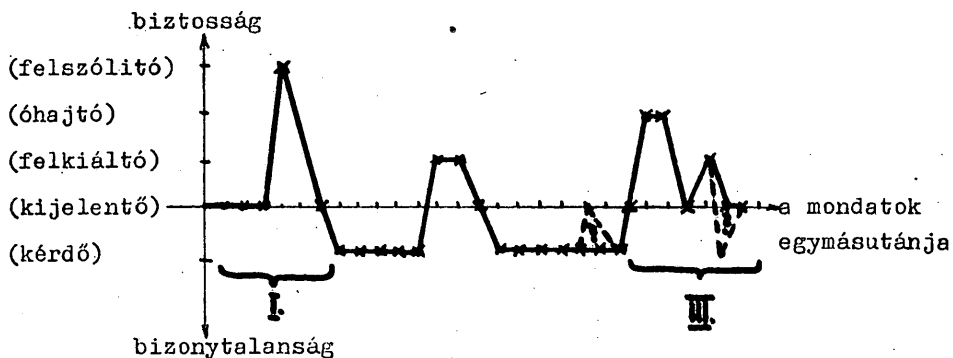
kérdő " 9 /33 %/

felkiáltó " 3 /11 %/

óhajtó " 2 /8 %/

felszólító " 1 /4 %/

A kérdőmondatok meglepően magas száma is a költemény bizonytalanságot, kételyt sugárzó hangulatára mutat rá.

A fenti ábrából leolvasható a költő zaklatott lelkiállapota. A vers az I. /1-es kezdő és a III./4-es végső mondatokon kívül sehol sem tartalmaz egynél több kijelentő mondatot.

A vers 337 szóból áll.

Ezek közül	1 szótagu	: 49 %
	2 "	28 %
	3 "	14,7 %
	4 "	7 %
	5 "	0,3 %

Vértés Edit és Fónagy Iván adatai szerint az egyszótagu szavak aránya Adynál 35 %, Szabó Lőrincnél 38,77 %, Petőfinél a legmagasabb: 40 %. Ebben a versben még ennél is sokkal magasabb százalékban találunk egyszótagu szavakat. Mi ennek a jelentősége? Szabolcsi Miklós írja /A verselemzés kérdéseire, Bp. 1968./ "...ez összevetve más vizsgálati eredményekkel, - arra utal, hogy a vers alapszövege közel áll a közbeszédéhez; az eddigi megállapítások szerint ugyanis a közbeszéd jellemzője az egyszótagu szavak túlsúlya - a három és többszótagu szavak gyakorisága a tudományos próza sajátja." Tehát megállapíthatjuk, hogy a bonyolult logikai és szintaktikai strukturát a közbeszédhez közel álló, rövid szavak hordozzák s ez megóvjaa a költeményt a nehézkességtől, dagályosságtól.

A szavak szófajok szerinti megoszlását vizsgálva is érdekes következtetésekre juthatunk. A 337 szó közül ige a szavak 17,8 %-a, = 60. /Szabó Lőrincnél 13,2 %, Juhász Gyulánál 15,4 %, József Attilánál 19 %/. Ez a viszonylag magas arány a költemény dinamikusságára utalna. Az igék azonban korántsem oszlanak meg egyenletesen a versben. 28 sorban egyáltalán nincs ige, s csak 6 sor van, ahol két igét találunk. Egyáltalán nincs ige a 19-22. /kérdések/, 45-47. /kérdések/, 52-54. /pozitív hipotetikus válasz/, 77-79. sorokban /a költő szorongása/. Ezekon

a helyeken tehát elvont kérdéseket, vagy statikus képeket találunk a versben. E részek mondatainak állítmányát is névszóval fejezi ki a költő /40 állítmány közül 9 névszó!.

A cselekvő száma és személye szempontjából az igéket a következőképpen osztályozhatjuk:

Sing.1.	Plur.1.	Sing.2.	Sing. és Plur.3.
5 /=8 %/	4 /=7 %/	6 /=10 %/	45 /= 75 %/
9 /= 15 %/			

Az egyes illetve többes szám harmadik személyű igék dominálnak tehát a versben. Ez az arány megfelel a vers elvont, filozófikus jellegének. Egyes szám első és egyes szám második személyű igék csak az I. egységben /a költő és az "ész" párbeszéde/ található, - formálisan tehát a költő csak itt jelenik meg a versben. Ugyanakkor a költeményen végighuzódik a személyes szál a többes szám első személy áttételében. /Éljünk, sirjunk, ne vessünk, vagyunk/. Ez a többes szám első személy egyaránt vonatkozik a költőre és utal az általános harmadik személyű alanyra is.

Az igemódok vizsgálatánál semmi érdemlegeset nem tudunk megállapítani, hiszen az igék 82 %-a kijelentő módban áll. /6 % feltételes és 12 % felszólító mód/. A feltételes módu igék alacsony száma ellenére az előbb vizsgált kérdőmondatok sokasága /az óhajtók is kis mértékben/ hipotetikus tartalmat ad a megállapítások nagy részének.

Az igeidők vizsgálata sem hoz meglepő eredményt. 77 %-a jelen, 18 %-a mult és 5 %-a jövőidejű az igéknek. Mult idejű igék egymás után sorozatosan egyedül a 25-32. sorban fordulnak elő. /A II./2. egység egésze a mult tapasztalataira hivatkozás/.

A vers ettől eltekintve jelenben indul, jelenben zárul és a jelen idők sorát csak néhol szakítja meg egy-egy múlt, vagy jövőidejű ige.

A versben 72 főnév van. Ez az összes szavak 21,6 %-a. A 72 főnév 60 sorban oszlik el, tehát 22 sorban egyáltalán nincs főnév. 13 sorban van csak 2 főnév, 2-nél több sehol sem fordul elő. A főnév nélküli sorok sorszámát /ahol több egymásutáni sorban nincs főnév/ érdemes összevetni az ige-nélküliekével:

	nincs főnév	nincs ige
I.	12	13-14.
	15-16-17.	19-20-21-22.
		45-46-47.
II.	46.	
III.	49-50.	50.
		52-53-54.
	55-56.	
	60-61, 63, 65, 67.	
	70-71-72-73, 75.	72-73.
		77-78-79.
	80.	

Ez a megoszlás azt mutatja, hogy a költő gondolatai legzaklatottabbak az I. és a III. részben, legkiegyensúlyozottabbak, legszabályosabbak pedig a középső, "filozófikus" egységben.

A legtöbb főnév $\frac{1}{4}$ = csaknem 50 % elvont, absztrakt fogalom, megfelelően a vers filozófikus hangvételének. Magas szá-

muk van még a természet köréből vett főneveknek /18./ /Ez Pétőfinél még gondolati költemény esetén sem meglepő./ 13 főnév vonatkozik emberre, illetve kapcsolatos vele. /pl. ember, kebele, lépésnyire, szivéből, vért, nyakunkra, torkunkra, lélekzetet stb./ Legkevesebbszer, mindössze 7-szer fordulnak elő a versben emberi munka eredményeként létrejött objektivációk nevei. Ezek: bánya, mécsék, fátyolán, szemfedőn, gyürüje, láncnak./ A fenti adatokat érdemes összevetni az Erdélyben c. vers hasonló adataival. Ott - bár szintén gondolati költeményről van szó - legnagyobb aránya /31 %/ a természet tárgyköréből vett főneveknek van. Nem sokkal maradnak el ez után az emberre vonatkozó, illetve vele kapcsolatos főnevek, s csak azután következnek az absztrakt fogalmak! Megállapíthatjuk tehát, hogy a versben az absztrakt főnevek száma nagyon magas. Ezekben belül is megkülönböztethetünk két csoportot: a társadalmi - történeti - politikai fogalmakat, és a legelvontabb filozófiai-logikai kifejezéseket. /Az elsőre példa: büntetés, java, díj, társ; a másodikra: ész, világ, öröm, élet, kérdés, rossz, jó, boldogság, érdek, cél, gondolat/. Ez utóbbi megoszlási aránya: 10-24, tehát az elvont filozófiai-logikai-etikai kifejezések vannak túlsúlyban.

Az előfordulás gyakorisága szempontjából azt tapasztaljuk, hogy a 72 főnév tulajdonképpen csak 47 féle főnév 72 helyen való előfordulását jelenti. 15 főnév ugyanis összesen 40 helyen fordul elő, 32 pedig egyszer. Leggyakoribbak: 5 helyen: világ; 3 helyen: boldogság. Ez megfelel annak, hogy a költemény valóban egyetemes emberi kérdéseket feszeget /világ/ és központi helyen a boldogság fogalma áll.

A főnevek minőségjelzőiként álló melléknevek száma meglepően alacsony. Összesen 8 melléknév található a versben 10 helyen /a szavak 2,96 %-a/. Minden hét főnévre egy melléknév jut tehát. /Az Erdélyben c. versben is viszonylag alacsony számot találhatunk, de még ott is 8,1 % volt/. Jelzők szempontjából tehát valóban kevésbé költői a vers. A melléknevek eloszlása sem egyenletes. Csaknem felük az I. egységben található. /Ez megfelel az I. egység leíró jellegének/. Önmagában kevés jelző bír stilisztikai értékkel. Talán a "hamvadó" és "nyomoru" jelzők a kivételek.

Ha a költemény mellékneveit érzelmi töltésük szempontjából osztályozzuk /azaz pozitív, negatív érzelmeket kiváltóak és közömbösek/ a következő eredményt kapjuk:

<u>pozitív</u>	<u>közömbös</u>	<u>negatív</u>
óriási	általános	sötét /3 helyen/
új		hamvadó
meleg		nyomoru
		siró
3 /= 30 %/	1 /= 10 %/	6 /= 60 %/

Bár elvileg jogosan támadható az egyes jelzőknek a jelzett szó nélküli értékelése /erre majd később kerül sor/ a költemény egészére vonatkozólag elfogadhatjuk, hogy a pesszista, "sötét" hangulatot a melléknevek érzelmi töltése is erősíti.

A költemény időmértékes verselésű, szeszélyesen változó hosszúsága, jambikus sorokból áll. Van 2 verslábból álló sor is: "Bár volna így!". A leghosszabb sorok pedig ötös és öt és

ra utal. Emellett az egész első egységnek sajátos hangulatot ad a zöngétlen rés, illetve zár-rés hangok /s, cs/ és a zöngés ajkhang /b/ magas száma, illetve e hangok ritmikus váltakozása. Itt említjük meg azt a meglepő kép- ill. motivum azonosságot, mely a vers indítása és Az apostol bevezető részei között mutatható ki: "Sötét a város, ráfeküdt az éj, / Más tájakon kalandoz a hold, / S a csillagok behunyták / Arany szemeiket."... "Egyetlen kicsiny fény / Csillámlik ott fönn a magasban." ... "Padlószobának halvány mécse az / Ki virraszt ott a mécsvilága mellett?" Véletlen hangulati megegyezésről lenne szó? A költemény további elemzése más következtetésre is lehetőséget ad majd.

Pándi Pál így folytatja az I/2. elemzését: "A 8-11. sor jelzői mellékmondatokkal bővített invokációja amolyan provokáció, a megszemélyesített észet ingerli cselekvésre a költő, mozgalmassá téve így a monológot. /"Nyomoru ész, / Ki fénynek hirdeted magad, / Vezess, ha fény vagy, / Vezess csak egy lépésnyire!" / Ezzel egyben megbontja az első hét sor komor, sőt pesszimista zártságát; ha a "nyomoru észet" mint feltételezett fényforrást igyekszik világításra bírni, akkor mégsem lehet oly kilátástalanul sötét az ember, hogy "csak egy kis hamvadó sugár" se derengjen benne... Egyébként az ész, amellyel szemben Petőfi gyakran részesíti előnyben a szívet /inkább költői értelemben s csak formálisan igazodva a romantika hierarchiájához/ itt a "nyomoru" jelzővel együtt is jelentősége csúcspontján mutatkozik meg előttünk."

Itt kell megemlítenünk - filozófiai jellegű versről lévén szó - az "ész" fogalmának egy, a köznapitól eltérő értel-

mezési lehetőségét Petőfinél. Petőfi körének filozófiai gondolatvilágát Forgách László elemzi részletesen. Idézzük művéből /Ünnep után, Bp. 1960/: "Észarisztokrácia című elmfuttatásában a voltaire-i és a saint-simoni utópikus szocializmus elemei elegyednek" - írja Sükei Károlynak az Életképekben 1847 elején megjelent cikkéről. Ez a cikk és Sükei egyéb filozófiai nézetei /pl. a hegeli világszellem népszellemmé transzformálása, a leegyszerűsített kantiánus irányba fordult hegelianizmus/ sem lehetnek ismeretlenek Petőfi számára a vers megírásakor. Idézzük Sükeinek az Életképekben megjelent cikkét: "Igen, ki merjük mondani, hogy lesz idő, amikor mindenki saját fejével fog tudni gondolkodni... Mikor a természet az ember fő helyét kijelölte, kimondá: hogy egykor az ész lesz minden mindenkben... Talán nem vagyunk hivatva eljövételét megünnepelhetni, de minden esetre hivatva vagyunk annak siettetésére." Nem elképzelhetetlen, hogy Sükei fenti nézetei visszhangzanak Petőfi e költeményében, de szemben Pándi optimistább értelmezésével, megfosztva azokat az "el kell, hogy jöjjön e kor" bizonyosságától.

"Nem kérlek én, hogy átvilágíts
A másvilágnak fátyolán,
A szemfedőn
Nem kérdem én, hogy mi leszek?"

Itt érkezünk el a hamleti metafizikus kérdésselvetéstől való első elhatároláshoz: nem a "halál utáni valamitől - a nem ismert tartománytól" való rettegés foglalkoztatja a költőt, hanem:

"Csak azt mondd meg, hogy mi vagyok
S miért vagyok?"

Formailag e két sort is az I/2. részhez vehetnénk, hisz a so-

rok ritmusa, a 4 és 8 szótagos sorok csaknem szabályos váltakozása /4, 8, 5, 8, 9, 8, 4, 8, 4/ ebben az esetben ezt indokolná. Tartalmi szempontok alapján - hisz a gondolatok egymásutánját megindító első és egyben központi kérdésről van szó - a II. egységhez tartozónak vettük. A kérdés: mi vagyok, miért vagyok - egyes szám első személyü. Ugyanakkor a vers további részében már csak az általános emberről van szó. Ha figyelembe vesszük azt is, hogy a kéziratban a vers előtt a következő megkezdett költemény és címe áll áthuzva: "Az emberiség sorsa"; első sora: "A fának lombokat hoz a tavasz" - nyilvánvalóvá válik, hogy a költőt ebben a versben elsősorban az emberiség nagy kérdései izgatják, intellektuális sikon. /Nem tagadjuk a személyes, belső indíték nagy fontosságát sem./ Mi az emberiség célja? - teszi fel a költő a század irodalmában már szinte közhelyszámba menő kérdést, majd így folytatja gondolatait:

"Magáért születik az ember,
Mert már magában egy világ?
Vagy ő csak egy gyűrűje
Az óriási láncnak
Melynek neve emberiség?"

"A kérdés tulajdonképpen az emberi élet értelmét firtatja a közösségi hivatottság és az egoista létezés dilemmájában. Ezt készíti elő az emberi - személyes létezés önmagába zárttságának, illetve társadalmi feltételezettségének vagylagos ellentétpárjával" - írja Pándi, majd így folytatja: "De hát mi a lírai funkciója annak, hogy a költő a "vagylagosság" állapotába "helyezi vissza" a teljes egyértelműséggel vállalt és vallott világnegygyöződését, amelyet nem ingathattak már meg a különböző

inditéku kétségek?" Majd maga Pándi próbál válaszolni a kérdésre: "Az elszigeteltség diagnózisa helyett ez az elszigeteltségre reagáló közérzet a vers lírai alapja, a azok a kérdések, amelyek látszólag ebből az alapból emelkedtek föl, egyszerre fejezik ki a megingott bizonyosság teremtette rossz közérzet és a megbizonyosodás akarásának váltólázát."

Petőfi intellektuális képességeinek lebecsülése lenne feltételezni, hogy a "teljes egyértelműséggel vállalt és vallott világmeggyőződés" pillanatnyi megingásáról lenne szó itt. Az apostol szőlőszem- allegóriája - mely megfelel e vers lánc-gyűrű, emberiség-ember hasonlatának, valóban azt mutatja, hogy Petőfi világképét legjobban rendszerbe foglaló, későbbi művében is egyértelműen foglal állást. De a gyakorlat síkján adott egyértelmű válasz nem zárja ki azt, hogy elméletileg a kérdés örökre ne kérdés maradjon Petőfi és mások számára. /Ha a filozófiai forrásokat vizsgálnánk, minden bizonnyal kimutathatnánk párhuzamot Petőfi e gondolatai és a felvilágosodás gondolkodóinak egyén-társadalom körforgása dilemmája közt. A kérdések a versben egy újabb morális kérdésfeltevéshez vezetnek:

"Éljünk-e önnön örömeinknek,
Vagy sirjunk a siró világgal?"

A II. egység első részéhez soroltuk e két sort is, gondolati tartalmának /elméleti kérdésfeltevés/ megfelelően. Formailag az egész II. egység zártságát mutatja az egység utolsó hat sorának szabályos ritmusváltása /8,7,7,8,9,9 szótagos sorok/. A második 8 szótagos sor anapestusainak felgyorsulása után az intonáció során pillanatnyi megállás következik, majd a két kilenc szótagos sor. Itt az első sor kilenc palatális magánhangzójának

élés könnyedségére /é,ü,e,ö,ö,ö,ö,i,e/ a következő sor 3 palatális és 6 veláris hangzójának /a,i,u,a,i,ó,i,á,a/ sulyos fájdalma felel. Az "önnön örömknek" alliterációjának pedig a "sirjunk a siró világgal"-é felel meg. Érdeemes megvizsgálni a költő által felállított - tulajdonképpen hamis - alternatívát. Az örömknek élni, vagy sirni; - más lehetőség, és így a cselekvés lehetősége is kizárt? A válasz nélküli lírai kérdésre a versben egy, a történelmileg negatív választ előkészítő dramatizált rész, azaz a mindennapok tapasztalataiból hozott érvek következnek /II/2./:

"Hány volt, ki más szivéből
Kiszita a vért,
Saját javára,
És nem lett büntetése
S hány volt, ki más javáért
A vért kiontá
Saját szivéből
S nem lett jutalma!"

Az egység zárttságát ismét a ritmus szabályos váltakozása biztosítja /7,5,5,7, - 7,5,5,5/. A "saját javára" sor 5 komor, veláris magánhangzójára a következő sor 7 palatális hangja szinte sivitva felel /é,e,e,ü,e,é,e/. A 23-24. sor tartalmát fejti ki itt a költő, azaz megtudjuk, hogy az Önnön örömknek való élés egyet jelent a más kárára éléssel - míg a siró világgal sirás, a más javára, önfeláldozóan éléssel. A sarkítás romantikusan szélsőséges. A világosan, logikusan indított filozófiai kérdéssort költői tulzások váltják fel. Petőfi nem képes tiszta fejjel végigkövetni a megkezdett gondolatmenetet. Nem képes, mert, ha folytatná, bele kéne gabalyodnia az egyén-társadalom körforgás már előbb említett kilátástalanságába. A szél-

sőséges példa-érvek sem vezethetnek konkluzió levonására. Ahogy Pándi írja: "A nyárspolgárilag adható negatív válasz cáfolatára szinte semmi időt sem szentel Petőfi, hanem tovább lendül a gondolattal:

"De mindegy: aki áldozatnak
Od'adja életét,
Ezt nem díjért teszi,
De hogy használjon társinak." /II/3./

A "de mindegy" nem filozófiai költeménybe illő terminus technikus. Hiába: a költő nem tud, nem akar tudni más választ. És a franciák sugallta példa, a hasznosság elve lép elő egy hirtelen logikai ugrással a gondolatok folytatásaként.

"Mi lesz a díj? vagy lesz e díjam,
Nem kérdezem."

"Én díjkívánat, díj reménye nélkül
Fáradtam eddig, s fáradok tovább is
De lesz jutalmam, s nagy jutalmam lesz
Azt látni majd, hogy embertársaim
Rabokból újra emberek levének."

"Te nem magadnak születél,
De a hezának, a világnak."

"Az ember nemcsak polgár,
Egyszersmind ember is,
Mindig másoknak éljen-e
És sohase' magáért?"

"Ébredj, ébredj, te nem magadnak
Te másokért születted!
Felejtéd hivatásodat?"

E fenti idézetek mind Az apostolból valók - Szilveszter szavai. S hogy egyben Petőfi legbensőbb problémáját vetitik

ki, ezt nem vonhatjuk kétségbe. A döntés- a gyakorlat síkján -
adott. Petőfi és Szilveszter nem tudnak másképpen élni. Olyan
morális elhivatottság-érzés van a költőben, amelyet nem tud fi-
lozófiailag indokolni. Ha megpróbálja, az ut a teljes káoszhoz,
kétségbeeséshez vezet.

"S használ-e vagy sem?
A kérdések kérdése ez,
És nem a "lenni vagy nem lenni?"
Használ-e a világnak, aki érte
Fönláldozá magát?" /II/4./

A vers lineáris gondolati felépítése itt megbomlik. Még nem
tisztázta a költő, hogy hasznosságon a célon, az emberiség bol-
dogságán való fáradozást érti, még csak ezután veti fel a "mi
a boldogság" kérdést is. Logikailag a cél és eszköz meghatározá-
sa után lenne helye annak a kérdésnek, hogy az önfeláldozás meg-
felelő eszköz-e. A sorrend azonban fordított. S ez nem válik za-
varóvá, hisz választ sehol sem kapunk, s a kérdéseket újabb kér-
dések követik a II/5. és 6. egységben:

"Eljő-e a kor
Melyet gátolnak a rosszak
Samelyre a jók törekednek
Az általános boldogság kora?" /II/5./

"S tulajdonképpen
Mi a boldogság?
Hisz minden ember ezt másban leli,
Vagy senki sem találta még meg?" /II/6./

Pándi írja: "Ha a "jók" és "rosszak" költői terminológiája önma-
gában véve semmiképpen sem bizonyíték arra, hogy a Világosságot!
az új-szociális eszmék erőterében született, az "általános bol-
dogság kora", mint "szakkifejezés" figyelmeztet Owen, Cabet s a

többi gondolkodók közelére." Vagy rajtuk kívül esetleg a még közelebbi Sükei Károly közelére, aki már fent idézett cikkét így folytatja: "Oszlania kell minden bálványképnek. Maga e chimaera, a pénz, népek és királyok zsarnoka, az emberalkotta ördög, kinek nevét átkozza és imádja az steista, mint a fanatikus, le fog szállani magasságáról, ki lesz csavarva kezéből a véres királyi pálca; az ember ki megtanult uralkodni a világ négy elemén, fog tudni az ötödiken is. -Eszköze leendő minden jónak és rossznak, mint azelőtt: de csak eszköze, s nem nyílt asyuma minden gaztettnek, nem tiszteletkövetelő, mint most. Anélkül, hogy elveszne, megszűn lenni az, ami volt, elhalványuland a nálánál erősebb isten tekintélyétől, mint elhalványula kelő nap fényétől az üstökös csillag. -S nem fog mondatni többé: "kinek pénze van, azé az ész", hanem visszafelé ...az észarisztokrácia napjai megjönnek." A jók és rosszak terminológiája máshol is előbukkan Petőfinél:

"Két nemzet lesz a föld ekkor, s ez szembe fog állni:

A jók s a gonoszak. Mely eddig veszte örökké,

Győzni fog itt a jó." - írja 1847 áprilisában Az ítélet-

ben. A pozitív válasz nem zárja ki a kétség meglétének folytonosságát, hisz Az apostolban a boldogság kérdésével karöltve ismét előbukkan ez a probléma is. /Szőlőszem-allegória egésze, ill.: "Mi célja a világnak? / Boldogság!

s erre eszköz? a szabadság"/.

A Világosságot!-ban a költő először a mindennapi életnek egy boldogság-értelmezési lehetőségét fogalmazza meg, majd a III/1-es részben a boldogság filozófiai értelmezése következik hipotetikus formában:

"Talán, amit
Mi boldogságnak nevezünk
A miljom érdek,
Ez minden egyes sugára csak
Egy új napnak, mely még a láthatáron
Tul van, de egykor feljövend."

Az apostol, a XIX. század költői képei, az "észarisztokrácia", a "népszellem" uralmának kora jelennek meg itt. Az apostol megfogalmazásában a kép a szabadság fogalmával bővül. Érthető, hogy az apostol irásakor e kételyt háttérbe szorította és kellett, hogy szorítsa a költő, hisz a szabadságért vívott harc akkor már nem tollal, hanem fegyverrel folyt, nem intellektuális, hanem tényleges erők harcaként, melyben Petőfi aktív részt vállalt, és ahol - e harc vívása közben - az intellektuális kételynek nem lehetett helye. 1847-ben azonban erről még nincs szó. A "véres szabadság", a világorradalom, melynek motivuma a Levél Várady Antalhoz-tól kezdve végighúzódik Petőfi költészetének egészén - ekkor még csak romantikus vízió. A költő még nem állíthat semmit, csak vágyhat valamire. A következő versszak óhajtó mondatai fejezik ki a költő legbensőbb érzelmeit:

"Bár volna így!
Bár volna célja a világnak,
Bár emelkednék a világ
Folyvást, folyvást e cél felé,
Amíg elébb-utóbb elérné!" /III/2./

A "bár volna így" spontán kifakadása után a gondolatot kifejtő, 9,8,8,9 szótagos jambikus sorok harmoniája biztosítja az egység zárttságát. A "folyvást, folyvást e cél felé" alliteráló "f" hangjai /labiodentális zöngétlen réshang/ az elkesere-

dett akarat érzékeltetését fokozzák. S hogy mennyire nem vette át Petőfi még a magyarországi hegelianusok gondolkodását sem - bizonyítja, hogy a Madáchnál már "A cél halál, az élet küzdelem, S az élet célja e küzdelem maga" megfogalmazásban megjelenő, a korban akkorra már elég elterjedt dialektikusabb szemléletet nem sajátítja el. A fejlődést, melyet remél, hogy létezik, folytonos, egyenes vonalú és a célnál lezáruló vonalnak hiszi. De felmerül benne a korban jól ismert másik alternatíva is /herderi körforgáselmélet/:

"De hátha úgy vagyunk,
Mint a fa, mely virágzik
És elvirít,
Mint a hullám, amely dagad
Aztán lesimul,
Mint a kő, melyet fölhajítanak,
Aztán lehull,
Mint a vándor, ki hegyre mászik,
S ha a tetőt elérte,
Ismét leballag,
S ez így tart mindörökké:
Föl és alá, föl és alá..." /III/3/.

A természet körforgásából vett hasonlatok, a gravitáció vonzásából szabadulni nem tudó és mindig visszahulló kő példája, s a hegynek fel és hegynek le vándorolni kényszerített ember képe egy hatalmas lendületű mondatot alkot. A föl és alá örökké tartó szörnyű determinizmusának víziója egy tehetetlen kiáltást vált ki a költőből, mely egyben átvezet az utolsó egység elborzasztó lelkiállapot-festő képeihez:

"Irtóztató, irtóztató!
Kit még meg nem szállott e gondolat,
Nem fázott az soha,

Nem tudja még: mi a hideg?

E gondolathoz képest

Meleg napsugár a kigyó,

Mely keblünkön jégosap gyanánt

Vérfagyalón végigcsuszik,

Aztán nyakunkra tekerőzik,

S torkunkra fojtja a lélekzetet." /III/4./

"Irtóztató" - kiált föl Szilveszter is Az apostolban -

"Nincs mód tehát, hogy meghallják szavam?"

"Irtóztató!" - kiált itt Petőfi - nincs értelme, hogy meghallják szavam? Majd szabad teret enged szorongó lelkiállapota kifejeződésének az "e gondolat hidegebb, mint a jégosapnál is hidegebb kigyó" hasonlatra épülő allegóriában. A vers első sorainak fény-sötétség vizuális ellentétére épülő képeivel ellentétben a vers a tapintási érzetre ható hideg-meleg hőellentétének képével, és a halál víziójával zárul. Bizonyítja mindez, hogy bár a vers középső gondolati magja mentes volt az érzékletes költői képektől, e gondolatok nemcsak az intellektuális Petőfiéi, hanem egyben érzelmvilága mélyéről törnek elő. A "Mely keblünkön jégosap gyanánt / Vérfagyalón végigcsuszik" sorok borzalmát fokozza a spondeuszok számának megnövekedése e két sorban: --/--/--/---/---/---/---/, ami a sorok monoton, lassu, kinzó jellegét eredményezi.

Érdekes megállapításra jut Fekete Sándor: A vivódó Petőfi című cikkében. /Kortárs, 1968/3./ A fojtogató kigyó motivumát Petőfi más /sokszor szerelmes/ verselben oly gyakori bitófa, hóhér, akasztás motivumokkal rokonítja - s mindent egy olyan "üldöztetési szorongásra" vezeti vissza, "amely a beteges állapottal ellentétben nagyon is valóságos üldözők miatt alakult ki."

Pándi Pál így összegzi álláspontját a versről: "A végső feloldó válasz elmaradása egyszerre tükrözi a költő keserűsége-

gét, kétségei nyomását, s azt is, hogy a "negatív lehetőséget" tragikus abszurditásnak tartja."

Ez utóbbi félmondattal ellentétben inkább Fekete Sándor nézetét tartjuk elfogadhatónak: "De nemcsak érzésében és idegeiben hordozta ezt a lüktető nyugtalanságot, eszméire sem az jellemző, hogy a Felhők "betegsége" után rendületlen biztonsággal csak a forradalmi követelményeket hangoztatta. ...Ha Petőfinek a francia forradalom és általában a forradalmi ideológia tanulmányozása végleges választ adott volna a Felhők-korszakban felsötétlő kérdésekre, nem írhatta volna meg ezt a verset... A szimp-la képletet, tehát, amely szerint a költő előbb válságban van, aztán kigyógyul és hittel lobog a forradalomért, módosítani kellene: a Felhők után sem szűnt meg benne a belső küzdelem. Való, hogy a hamarosan kitörő forradalom nem engedte meg történelem-filozófiai és metafizikai gondolatainak körüljárását, elmélyítést, az ellentmondások eszmei feloldását, de a tettek mezején elvégezte ezt a feladatot, amikor az üldöztetésektől való szorongások, az eszmei kételyek és egyetemes halálviziók kiméráit leküzdve tette, amit a történelem parancsolt."

Ugy véljük, valóban nem a Felhők-korszak lelkiállapotának pillanatnyi visszatéréséről van szó a forradalmi versek közé ékelten, hanem sokkal inkább a költő eszmei-filozófiai kételyeinek egy, Az apostol megírását előkészítő összegzés-kísérletről. Más kérdés, hogy Az apostolban csak politikai és művészi sikon ment végbe a kiteljesedés e vershez képest, filozófiailag - s ez egy költő számára nem lehet vád - ott sem sikerült feloldania a Világosságotf-ban felvetett problémákat.

Irodalom

- 1 Fekete Sándor: A vivódó Petőfi. /Kortárs, 1968/3./
- 2 Forgách László: Ünnepe után. /Bp. 1960/
- 3 Horváth János: Tanulmányok. /Bp. 1956/
- 4 Illyés Gyula: Petőfi. /Bp. 1952/
- 5 Pándi Pál: Kisértetjárás Magyarországon. 2. köt. /Bp. 1972/
- 6 Szabolcsi Miklós: A verselemzés kérdéséhez. /Bp. 1968/